

УДК 159.923.2

Донець Олеся Іванівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної психології та психології управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

e-mail: donets.olesya.ua@gmail.com

ДО ПРОБЛЕМИ ВИМІРЮВАННЯ ВІКОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація

У статті представлено огляд найбільш поширених методів вимірювання вікової ідентичності особистості. Визначено, що оцінюючи колективну ідентичність, дослідники спираються на те, чи визначає індивід себе у певній соціальній категорії; чи має означена група для нього цінність; чи сприймає себе у якості типового представника цієї групи; чи впевнений він у означеній самоідентифікації. Встановлено, що найчастіше науковцями для виміру вікової ідентичності застосовуються два підходи. Перший передбачає використання прямих запитань стосовно віку досліджуваних. Другий – використання семантичного диференціалу. Використовуючи прямі питання, спрямовані на виявлення особливостей вікової ідентичності досліджуваних, науковці звертаються до таких показників, як хронологічний вік, суб'єктивна оцінка віку, ідеальний (бажаний) вік, задоволеність віком, задоволеність суб'єктивним віком, особливості ставлення до процесів дорослішання та старіння. При вивченні вікової ідентичності особистості за допомогою методу семантичного диференціалу, дослідники пропонують досліджуваним оцінити умовні образи – узагальнені портрети представників певних вікових груп, а також власне «Я». Отримані оцінки обробляються за допомогою математико-статистичних методів, що в результаті дозволяє зробити висновок про специфіку вікової ідентичності досліджуваних. Зазначено, що на теперішній час не існує спеціалізованих опитувальників, присвячених дослідженню вікової ідентичності особистості.

Ключові слова: колективна ідентичність, вікова ідентичність, хронологічний вік, суб'єктивний вік, ідеальний вік, семантичний диференціал.

Донец Олеся Ивановна, кандидат психологических наук, доцент кафедры социальной психологии и психологии управления Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара

К ПРОБЛЕМЕ ИЗМЕРЕНИЯ ВОЗРАСТНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

В статье представлен обзор наиболее распространенных методов исследования возрастной идентичности личности. Определено, что оценивая коллективную идентичность, исследователи опираются на то, определяет ли себя индивид в терминах определенной социальной категории; имеет ли для него ценность указанная группа; воспринимает ли он себя как типичного представителя указанной группы; уверен ли он в самоидентификации. Установлено, что чаще всего учеными для измерения возрастной идентичности используется два подхода. Первый предполагает использование прямых вопросов, касающихся возраста исследуемых. Вторым – использование метода семантического дифференциала. Используя прямые вопросы, направленные на выявление особенностей возрастной идентичности исследуемых, ученые обращаются к таким показателям, как хронологический возраст, субъективная оценка возраста, идеальный (желаемый) возраст, удовлетворенность возрастом, удовлетворенность субъективным возрастом, особенности отношения к процессам взросления и старения. При изучении возрастной идентичности с помощью метода семантического дифференциала, исследователи предлагают исследуемым оценить условные образы – обобщенные портреты представителей определенных возрастных групп, а также себя самого. Полученные оценки обрабатываются с помощью математико-статистических методов, что в результате позволяет сделать вывод о специфике возрастной идентичности

исследуемых. Указано, что на сегодняшний день не существует специализированных опросников для исследования возрастной идентичности личности.

Ключевые слова: коллективная идентичность, возрастная идентичность, хронологический возраст, субъективный возраст, идеальный возраст, семантический дифференциал.

Donets Olesya Ivanivna, PhD (Psychology), associate professor, Department of Social Psychology and Psychology of Management, Oles Honchar Dnipro National University

APPROACH TO A PROBLEM OF AGE IDENTITY MEASUREMENT

Annotation

The article is devoted to the theoretical review of the most often used methods of person's age identity measurement. It is clearly stated that rating of collective identity based on whether to use social category for self-categorization, on value of that social group for person, on one's perception as a typical representative of that social group, on one's confidence in self-identification. Most often in empirical studies of person's age identity measurement is used two different methods: direct questions about person's age and method of semantic differential. Scientist approached the chronological age, subjective age, ideal (wishful) age, satisfaction of age, satisfaction of subjective age, attitudes toward aging process through the use of direct questions. Estimation of different aspects of person's age can be done through exact among of years or age categories. Method of direct questions simplifies the procedure of acquisition empirical data. However method of direct questions can oversimplify the phenomenon of age identity. Answers of examinee to direct questions can be corrupted by widespread in society negative age stereotypes towards certain age groups, by ideas about social acceptable answers at that direct questions etc. Method of semantic differential used for measuring concepts about different age groups and self either. Obtained data could be treated

by the statistical techniques and the results could be assessed as degree of age identity. As things stand, specialist scale of person's age identity does not exist. Construction of specialist scale of person's age identity as current prospect of future scientific studies was noted.

Keywords: *collective identity, age identity, chronological age, subjective age, ideal age, semantic differential.*

Постановка проблеми і актуальність дослідження. Невпинно дорослішаючи та старіючи, людина набуває все старшого хронологічного віку. Власне хронологічний вік особистості є одним з найнаочніших маркерів її розвитку. Хронологічний вік найчастіше використовується науковцями в емпіричних дослідженнях для розподілу досліджуваних на групи, що дозволяє визначити вікові особливості предмету дослідження. У буденному житті спостерігається така сама тенденція: індивіди використовують хронологічний вік для категоризації інших, визначення, до якої вікової групи відносяться вони самі та їх партнери по взаємодії. Варто зазначити, що щодо кожної такої групи існують певні очікування, обумовлені культурним та історичним контекстом, що стосуються зовнішності, поведінки, цінностей та інтересів тощо представників означених груп.

Невпинний плин буття передбачає, що людина в процесі дорослішання та старіння буде переходити з однієї вікової групи до іншої, з однієї категорії – в іншу, що має супроводжуватися змінами її самосприйняття та ідентичності, а саме – її вікової складової.

Наразі, відмовляючись від одновимірного визначення віку особистості, науковці все частіше звертаються до його соціально-психологічного трактування та розглядають вік особистості, і зокрема вікову ідентичність, у якості предмету емпіричних досліджень. Від так постає питання стосовно розробки інструментарію, який може бути використаний при дослідженні вікової ідентичності особистості.

Метою статті є теоретичний аналіз наявних методів виміру вікової ідентичності особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «ідентичність» широко використовується у міждисциплінарному полі, внаслідок чого його використання може змінюватися, в одному випадку звертаючись до певних аспектів власне «Я» індивіда, в іншому – до певного набору міжособистісних процесів тощо [7, с. 2].

Науковці виокремлюють такі види ідентичності особистості як колективна ідентичність та персональна ідентичність. Колективна ідентичність – це такий вид ідентичності, який спирається на ідею про єдність з іншими, з групою людей, які мають (чи людина вірить, що мають) спільні з нею характеристики. Ці спільні характеристики можуть базуватися як на приписаних ознаках, таких як гендер чи етнічність, так і на набутих характеристиках, таких як професійна діяльність чи належність до політичної партії тощо [9; 33; 36]. Означені спільні характеристики, які розділяють умовні члени групи, не потребують безпосереднього контакту або якогось обміну з іншими особами з наявним членством. Така позиція скоріше має психологічну природу. Колективна ідентичність проявляється у термінах суб'єктивної належності (самовизначення) чи прийняття особою, про чю ідентичність йде мова [9], тоді як персональна ідентичність вміщує в собі ознаки, які, як вірить індивід, відрізняють його від інших [33; 35].

Спираючись на наведені вище визначення, очевидним стає те, що вікова ідентичність є одним з різновидів колективної ідентичності особистості. Специфічний соціокультурний контекст вікової ідентичності полягає у суб'єктивній оцінці власного віку, який є предметом індивідуального та історичного досвіду [24, с. 169]. Згідно таких уявлень, вікова ідентичність особистості є багатогранною концепцією, яка містить як специфічні аспекти особистісного дорослішання та старіння, так і загальні уявлення про те, що означає бути представником певної вікової групи.

Огляд наукових публікацій, присвячених дослідженню колективної ідентичності особистості, засвідчив, що для того, аби впевнитися, що ідентичність досліджуваних виміряна адекватно – узгоджено з тим, як вони самі себе бачать – дослідники використовують різні методики, які прямо та очевидно вимірюють самокатегоризацію особистості [17; 30; 34; 43]. Аналізуючи деякі з них, Р. Ешмор та його колеги [1] виокремлюють три основні принципи, покладені в систему оцінювання науковцями колективної ідентичності особистості: 1) визначення «Я» у певній соціальній категорії (ідентифікація себе у якості члена певної групи; використання самоназви – певного «ярлику» для самовизначення себе як члена означеної групи і т.і.); 2) цінність групи, відповідність ній індивіда, сприйняття подібності/типовості до інших членів цієї групи; 3) впевненість самоідентифікації. Також дослідниками виділяється як складова ідентичності поведінка та специфічні практики, характерні для певної досліджуваної групи.

В контексті вікової ідентичності особистості, визначення «Я» у певній соціальній категорії передбачає співвіднесення себе з певною віковою групою, суб'єктивну оцінку власного віку, визнання своєї належності, радість від членства, позитивні переживання пов'язані з членством чи, навпаки, відчуття сорому та наявність інших негативних переживань (прагнення змінити, приховати свою належність до вікової групи, надання переваг іншій віковій групі у порівнянні зі своєю тощо). Цінність групи, відповідність, типовість – може передбачати оцінку індивідом того, наскільки він відповідає загальній тенденції, характерній для означеної вікової групи, чи є він «типовим» представником означеної вікової групи (за різними характеристиками та ознаками). Визначення рівня впевненості самоідентифікації при дослідженні вікової ідентичності на нашу думку може бути проблематичним.

Викладення основного матеріалу. Наразі існує достатньо велика кількість емпіричних досліджень, присвячених віковій ідентичності представників різних вікових груп. Розглянемо найбільш поширені варіанти

прийомів, методів та технік, якими послуговуються науковці в процесі вивчення вікової ідентичності особистості.

Суб'єктивний вік особистості. Суб'єктивний вік особистості, тобто те, наскільки молодим чи старим почувається індивід, може бути виміряний у роках, з використанням певної шкали, або ж за допомогою методу семантичного диференціалу.

Найпоширенішим способом виміру суб'єктивного віку особистості є вік, на який особа себе почуває, який іноді ще називається вік-відчуття [2; 3; 13; 16; 18; 19; 20; 22; 24; 25; 26; 32; 38; 40; 41; 42]. Для встановлення вищезгаданого віку дослідники використовують запитання «На скільки років ви зазвичай себе почуваєте?» та його варіації: «На скільки років ви себе відчуваєте?» [42], «Більшу частину часу я відчуваю себе так, ніби то мені... років» [18], «Багато людей відчувають себе старшими або молодшими аніж вони є насправді. На скільки років ви себе відчуваєте?» [2; 22; 38; 40], «Багато людей відчувають себе старшими або молодшими за свій реальний вік. На який вік ви себе відчуваєте більшу частину часу?» [3], «Деякі люди говорять нам, що відчувають себе на інший вік – хтось старше чи молодше – аніж їх реальний вік. А на скільки років ви відчуваєте себе?» [41] тощо. Відповіді, які надаються досліджуваними, являють собою точну кількість років, на яку ті себе відчувають.

У деяких випадках, дослідники деталізують вид віку, на який досліджувані себе відчувають і про який йде мова. Так, Р. Кастенбаум з колегами [23] вважають за необхідне, окрім вищевказаного віку-відчуття, також окремо вимірювати вік, на який людина на її думку виглядає, вік, з яким співвідносяться її вчинки, та вік, з яким співвідносяться її інтереси. Авторська методика передбачає опис досліджуваним їхнього віку десятирічними періодами – від 10 до 80 років, завершуючи чотири твердження: «Я відчуваю себе так, неначе мені...», «Я виглядаю так, неначе мені...», «Я роблю більшість речей так, неначе мені...», «Мої інтереси у більшості своїй такі, як у людей у віці...» [23; 32].

У більшості випадків різниця між суб'єктивною оцінкою віку досліджуваним та його хронологічним віком використовується науковцями у якості показника «сприйняття суб'єктивного віку» [18]. Від'ємний результат вказує на молодше сприйняття суб'єктивного віку, а позитивний – на старше [3; 10; 18; 42].

Як було зазначено вище, для оцінки суб'єктивного віку може використовуватися певна шкала. Зокрема, порівняння суб'єктивної оцінки віку з хронологічним віком досліджуваного може здійснюватися за допомогою градаційної шкали. Питання, яке ставиться досліджуваним від так передбачає наявність варіантів відповідей (власне градацій віку) на питання «Як я себе відчуваю?», на кшталт: «старшим за свій реальний вік», «таким, як є», «молодшим за свій реальний вік» [4]. При бажанні дослідника кількість означених градацій віку може бути збільшена від трьох до необхідної кількості. Наприклад, додавання варіантів «набагато молодшим за свій вік» до «набагато старшим за свій вік» [12; 29] збільшує кількість градацій віку до п'яти, що може бути важливим якісного опрацювання результатів емпіричного дослідження.

В емпіричних дослідженнях вікової ідентичності особистості подекуди зустрічаються й інші варіанти оцінки суб'єктивного віку з використанням градаційної шкали оцінювання. Зокрема у дослідженні Дж. Стейдз та А. МакКлері [37] досліджуваним пропонувалося завершити речення «Загалом, я вважаю себе...» використовуючи варіанти відповідей: 1 – молодшим за свій вік більше ніж на 10 років; 2 – молодшим за свій вік на 6-10 років; 3 – молодшим за свій вік на 1-5 років; 4 – таким, як є; 5 – старшим за свій вік на 1-5 років; 6 – старшим за свій вік на 6-10 років; 7 – старшим за свій вік більше ніж на 10 років.

Окрім того, науковцями використовується спосіб виміру суб'єктивного віку особистості, який не передбачає надання досліджуваних відповідей на прямі запитання про їх суб'єктивне сприйняття власного віку. Означена оцінка вивчається завдяки використанню семантичного диференціалу: полярних

шкал, за допомогою яких досліджувані вибудовують своєрідний портрет особистості певного віку [8; 14; 15].

Використання семантичного диференціалу для дослідження вікової ідентичності вперше було запропоновано К. Гуптіллом [15]. Автор зазначав, що рейтингова оцінка трьох позицій – «Чоловік середнього віку», «Старий чоловік» та «Я сам» – у системі біполярних прикметників дозволяє отримати всю інформацію, необхідну для виміру вікової ідентичності особистості. На основі отриманих результатів розраховувалися два показники для кожного досліджуваного: відстані між позиціями «Я сам» та «Чоловік середнього віку» та «Я сам» і «Старий чоловік», на основі яких робилися висновки стосовно особливостей вікової ідентичності досліджуваного.

Існує й інший варіант дослідження вікової ідентичності особистості з використанням семантичного диференціалу. Процедура, запропонована П. Бурке та Дж. Таллі [8], базувалася на процедурі К. Гуптілла, проте обробка результатів здійснювалася в інший спосіб. Досліджувані оцінювали обидві ідентичності («чоловік середнього віку» та «старий чоловік») у тих самих серіях біполярних прикметників. За допомогою дискримінантного аналізу визначалися показники, які найбільшою мірою описують розбіжності між двома образами («чоловік середнього віку» та «старий чоловік»). Отримані зважені показники, засновані на результатах дискримінантного аналізу умовних образів «Чоловік середнього віку» та «Старий чоловік», порівнювалися з оцінками, приписаними досліджуваними власному «Я», що і дозволяло виявити особливості вікової ідентичності.

Задоволеність віком. Для визначення задоволеності/незадоволеності досліджуваних їхнім віком науковці звертаються до показників ідеального віку та хронологічного віку. Під ідеальним віком розуміється так званий «бажаний вік», тобто те, якого віку досліджуваний бажав би бути, якщо б у нього була можливість змінити власний вік. Для встановлення показника ідеального віку використовують питання «Якщо б я міг бути будь-якого віку просто зараз, я би бажав бути ...-річним» [18], «Якого віку ви би бажали

бути?» [42], «Скільки років ви би бажали, аби вам було?» [10]. Відповіді подаються досліджуваними у роках. Різниця між ідеальним віком та хронологічним віком демонструє задоволеність або незадоволеність досліджуваного його хронологічним віком. Позитивний результат вказує на те, що досліджуваний бажав би бути старшим за свій хронологічний вік, тоді як від'ємний – навпаки, на бажання бути молодшим за реальний вік. А. Хаблі та Д. Халтч передбачали, що задоволеність віком має ідентифікуватися, коли ідеальний вік дорівнює хронологічному [18].

Задоволеність суб'єктивним віком. Додатково науковці звертаються до показника «задоволеність суб'єктивним віком», який визначається як різниця між показниками ідеального віку та віку, на який особистість себе відчуває [5; 42]. Принцип оцінювання результату є схожим з показником «задоволеність віком»: позитивний результат вказує на те, що досліджуваний задоволений власним суб'єктивним віком, адже він волів би бути старшим, аніж той вік, на який він себе відчуває, тоді як від'ємний – навпаки, на бажання бути молодшим за вік, на який себе відчуває. Задоволеність суб'єктивним віком діагностується у випадку, коли різниця між показниками ідеального віку та суб'єктивною оцінкою віку дорівнює нулю, тобто означені показники співпадають.

Ідентифікація з віковою групою. Ще одним загальноприйнятим способом оцінки вікової ідентичності особистості є пряме прохання досліджуваних обрати ту вікову групу з якою вони себе ідентифікують [27; 28]. Питання, яке ставиться досліджуваним, може бути сформульовано таким чином: «Ми хотіли би дізнатися на який вік ви себе відчуваєте. Чи могли би ви сказати, що відчуваєтеся молодим, середнього віку, старим, чи дуже старим?» [28]. В окремих випадках передбачається можливість формулювання назви вікової групи самими досліджуваними, наприклад: «Ви би описали себе як особу молодого віку, середнього віку, стару чи яку?» [27].

Деякі з науковців вважають за необхідне в процесі вікової ідентичності приділити також увагу суб'єктивним уявленням досліджуваних про межі

означених вікових періодів. Так, для визначення меж середнього віку, старості тощо задають питання про те, коли починається та закінчується певний віковий період, зокрема: «Чи не могли би ви сказати, у якому віці починається старість?», «У якому віці завершується середній вік?» [10] або ж «Представників якого віку ви би включили до означеної вікової категорії?» [27] і т.і.

Також, прагнучи визначити суб'єктивні уявлення досліджуваних про часові межі вікових категорій, науковці ставлять питання про те, у якому віці людина має найбільший вплив на інших та коли її найбільше поважають. Питання формулюються наступним чином: «У якому віці людину найбільше поважають? У якому найменше?», «У якому віці людина має найбільший вплив? У якому найменший?» [27].

Ставлення до вікових змін. Дослідження вікової ідентичності іноді передбачають вивчення того, як саме досліджувані ставляться до змін, обумовлених процесами дорослішання та старіння. Для встановлення особливостей цього ставлення, науковці використовують питання, на кшталт «Що мені подобається у тому, що я стаю старшим?» та «Що мені не подобається у тому, що я стаю старшим?» [11, с. 13].

Крім того, існують спеціально розроблені інструменти для вивчення ставлення особистості до вікових змін. Зокрема, Н. Стеверінк, Г. Вестергоф, К. Боде та Ф. Дітман-Кохлі використовували опитувальник для вивчення досвіду старіння (як позитивних, так і негативних його аспектів), у різних сферах: здоров'я, соціальних контактів, активності, особистості (особистісного зростання) тощо [39].

Таким чином, можна сказати, що наразі існує два головних підходи до виміру вікової ідентичності особистості: за допомогою прямих питань та за допомогою семантичного диференціалу. Кожний з цих підходів має свої переваги та недоліки.

Однією з переваг підходу, який передбачає відповіді досліджуваних на прямі питання стосовно їхнього віку (найчастіше використання єдиної

конкретної описової характеристики), є його простота: питання та варіанти відповідей на нього є прямими та зрозумілими для досліджуваних. Використання однієї описової характеристики значно спрощує сам процес отримання даних, адже пряме питання щодо віку досліджуваного може бути легко включене в анкету чи інтерв'ю. З іншого боку, використання однієї описової характеристики для визначення вікової ідентичності значно спрощує саме розуміння означеного феномену. Крім того, зазначена оцінка може бути викривлена наявними уявленнями про її соціальну бажаність. Наявні у суспільстві негативні стереотипи про старість та старих людей [31] можуть створити ситуацію, в якій старші респонденти не бажатимуть визнавати, що сприймають себе як старих, а отже, скоріше за все, дослідник стикнеться з систематичними помилками у відповідях респондентів на це питання [14, с. 286]. Деякі індивіди можуть вказати на те, що відчувають себе як люди середнього віку просто через те, що така відповідь вбачається більш соціально прийнятною. Окрім того, можна говорити і про проблеми вимірювального апарату. У кращому випадку, відповіді досліджуваних є ординальними, що призводить до обмеження математико-статистичних процедур, якими міг би скористатися дослідник для обробки отриманого масиву даних. Варто також пам'ятати про те, що використання невеликої кількості категорій (як то «молодий», «середнього віку», «старий») може призводити до уніфікації вибірки. Зокрема, у більшості емпіричних досліджень вікової ідентичності особистості науковці формували вибірки з представників середнього та похилого віку, з яких більшість ідентифікувала себе з групою осіб середнього віку, і лише незначна кількість досліджуваних віднесена до категорії «старих». Запропоновані науковцями альтернативи, на кшталт «похилий», «старечий вік» тощо – прийоми, які були використані у деяких попередніх дослідженнях – викликають певні запитання, оскільки насправді не відображають наявний розподіл залежної змінної, і, що є більш значущим, немає консенсусу щодо послідовності цих понять на шкалі від найменшого до найбільшого [6; 21]. До того ж, пряме питання нівелює можливість дослідити те, яким чином як

особистість вибудовує власні уявлення про свою молодість, середній вік та старість [14, с. 286].

Як вказують Л. Джордж з колегами [14], варіанти виміру вікової ідентичності з використанням семантичного диференціалу мають спільні переваги у порівнянні з методами, що передбачають використання єдиної конкретної описової характеристики. Зокрема, використання семантичного диференціалу дозволяє звернутися до вікової ідентичності особистості не безпосередньо, а опосередковано, від так, проблема соціального схвалення меншою мірою викривляє результати. Крім того, такий підхід дозволяє отримати кількісні показники вікової ідентичності, що є важливим для статистичних та теоретичних висновків. Кількісні показники семантичного диференціалу для оцінки вікової ідентичності дозволяють використати широкий загальний статистичний методів. Дані, отримані за допомогою методики семантичного диференціалу дозволяють визначити ступінь вікової ідентичності. Крім того, аналіз біполярних прикметників, що використовуються у семантичному диференціалі, дозволяє дослідникові емпірично визначити специфічні характеристики чи аспекти, які відрізняють сприйняття середнього віку від сприйняття похилого віку [14, с. 288]. Разом з тим, сама процедура використання семантичного диференціалу може супроводжуватися певними труднощами, наприклад, на етапі збору даних. Зокрема, досліднику який обирає метод семантичного диференціалу варто пам'ятати про необхідність додання певних установок досліджуваного, наприклад, установки на крайні відповіді і т.і.

Головні висновки. Таким чином, проведений аналіз наявних методів та методик дослідження вікової ідентичності особистості продемонстрував, що наразі існує два основних підходи до виміру вікової ідентичності особистості: 1) з використанням прямих запитань стосовно віку досліджуваних та його суб'єктивної оцінки; 2) з використанням семантичного диференціалу.

В контексті визначення особливостей сприйняття віку досліджуваними за допомогою прямих питань, науковці звертаються до таких показників, як

хронологічний вік, суб'єктивна оцінка віку, ідеальний (бажаний) вік, задоволеність віком, задоволеність суб'єктивним віком, особливості ставлення до процесів дорослішання та старіння. При визначенні вікової ідентичності особистості за допомогою семантичного диференціалу, дослідники пропонують досліджуваним оцінити умовні образи – узагальнений портрет представників певних вікових груп, а також власне «Я». Опрацювання отриманих оцінок за допомогою математико-статистичних методів дозволяє зробити висновок про специфіку вікової ідентичності досліджуваних.

На разі не існує спеціалізованих опитувальників, присвячених дослідженню вікової ідентичності особистості.

Перспективи використання результатів дослідження вбачаємо у розробці авторського тесту-опитувальника, присвяченого виміру вікової ідентичності особистості у період дорослості.

Список використаних джерел

1. Ashmore R. D., Deaux K., McLaughlin-Volpe, T. An organizing framework for collective identity: Articulation and significance of multidimensionality. *Psychological Bulletin*, 2004. Vol. 130(1). P. 80–114. doi: 10.1037/0033-2909.130.1.80
2. Barak B., Rahtz D. R. Perceived youth: Appraisal and characterization. *International Journal of Aging and Human Development*, 1999. Vol. 49(3). P. 231–257. doi: 10.2190/11CW-WKLJ-40KW-7KG9
3. Barrett A. E. Gendered experiences in midlife: Implications for age identity. *Journal of Aging Studies*, 2005. Vol. 19. P. 163–183. doi: 10.1016/j.jaging.2004.05.002
4. Baum S. K., Boxley R. L. Age identification in the elderly. *The Gerontologist*, 1983. Vol. 23. P. 532–537. doi: 10.1093/geront/23.5.532
5. Bergland A., Nicolaisen M., Thorsen K. Predictors of subjective age in people aged 40-79 years: a five-year follow-up study. The impact of mastery, mental and

physical health. *Aging & Mental Health*, 2013. Vol. 18(5). P. 653–661. doi: 10.1080/13607863.2013.869545

6. Breytspraak L. M., George L. K. Measurement of self-concept and self-esteem in older people: State of the art. *Experimental Aging Research*, 1979. Vol. 5. P. 127–148. doi: 10.1080/03610737908257192

7. Brubaker R., Cooper F. Beyond «identity». *Theory and Society*, 2000. Vol. 29, № 1. P. 1–47. doi: 10.1023/A:1007068714468

8. Burke P. J., Tully J. C. The measurement of role identity. *Social Forces*, 1977. Vol. 55. P. 881–897. doi: 10.2307/2577560

9. Deaux K. Social identification. *Social psychology: Handbook of basic principles* / ed. by E. T. Higgins & A. W. Kruglanski. New York : Guilford Press, 1996. P. 777–798.

10. Demakakos P., Gjonca E., Nazroo J. Age identity, age perceptions, and health: Evidence from the English Longitudinal Study of Ageing. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 2007. Vol. 1114(1). P. 279–287. doi: 10.1196/annals.1396.021

11. Encyclopedia of the life course and human development / ed. by D. S. Carr, R. Crosnoe, M. E. Hughes, A. M. Pienta. –Vol. 3, 1st ed. – Detroit : Macmillan Reference USA, 2008. 1561 p.

12. Galambos N. L., Barker E. T., Tilton-Weaver L. C. Who gets caught at maturity gap? A study of pseudo mature, immature, and mature adolescents. *International Journal of Behavioral Development*, 2003. Vol. 27(3). P. 253–263. doi: 10.1080/01650250244000326

13. Galambos N. L., Turner P. K., Tilton-Weaver L. C. Chronological and subjective age in emerging adulthood: The crossover effect. *Journal of Adolescent Research*, 2005. Vol. 20(5). P. 538–556. doi: 10.1177/0743558405274876

14. George L. K., Mutran E. K., Pennybacker M. R. The meaning and measurement of age identity. *Experimental Aging Research*, 1980. Vol. 6 (3). P. 283–298. doi: 10.1080/03610738008258364

15. Guptill C. S. A measure of age identification. *The Gerontologist*, 1969. Vol. 9. P. 96–102.
16. Henderson K. V., Goldsmith R. E., Flynn L. R. Demographic characteristics of subjective age. *Journal of Social Psychology*, 1995. Vol. 135(4). P. 447–457. doi: 10.1080/00224545.1995.9712214
17. Henderson-King D. H., Stewart A. J. Women or feminists? Assessing women's group consciousness. *Sex Roles*, 1994. Vol. 31. P. 505–516. doi: 10.1007/BF01544276
18. Hubley A. M., Hultsch D. F. The relationship of personality trait variables to subjective age identity in older adults. *Research on Aging*, 1994. Vol. 16. P. 415–439. doi: 10.1177/0164027594164005
19. Hubley A. M., Russell L. B. Prediction of subjective age, desired age, and age satisfaction in older adults: Do some health dimensions contribute more than others? *International Journal of Behavioral Development*, 2009. Vol. 33, P. 12–21. doi: 10.1177/0165025408099486
20. Infurna F. J., Gerstorf D., Robertson S., Berg S., Zarit S. H. The nature and cross-domain correlates of subjective age in the oldest old: Evidence from the OCTO Study. *Psychology and Aging*, 2010. Vol. 25. P. 470–476. doi: 10.1037/a0017979
21. Jeffers F. C., Eisdorfer C., Busse E. W. Measurement of age identity: a methodologic note. *Journal of Gerontology*, 1962. Vol. 17. P. 437–439. doi: 10.1093/geronj/17.4.437
22. Kaliterna L., Larsen Z. P., Brkljacic T. Chronological and subjective age in relation to work demands: Survey of Croatian workers. *Experimental Aging Research*, 2002. Vol. 28(1). P. 39–49. doi: 10.1080/036107302753365531
23. Kastenbaum R., Derbin V., Sabatini P., Arrt S. «The ages of me»: toward personal and interpersonal definitions of functional aging. *Aging and Human Development*, 1972. Vol. 3(2). P. 197–211.
24. Kaufman G., Elder G. H. Revisiting age identity: a research note. *Journal of Aging Studies*, 2002. Vol. 16(2). P. 169–176. doi: 10.1016/S0890-4065(02)00042-7

25. Kleinspehn-Ammerlahn A., Kotter-Grühn D., Smith J. Self-perceptions of aging: Do subjective age and satisfaction with aging change during old age? *The Journals of Gerontology. Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 2008. Vol. 63. P. 377–385. doi: 10.1093/geronb/63.6.P377
26. Kotter-Grühn D., Neupert S. D., Stephan Y. Feeling old today? Daily health, stressors, and affect explain day-to-day variability in subjective age. *Psychology & Health*, 2015. Vol. 30(12). P. 1470–1485. doi: 10.1080/08870446.2015.1061130
27. Logan J. R., Ward R., Spitze G. As Old as You Feel: Age Identity in Middle and Later Life. *Social Forces*, 1992. Vol. 71(2). – P. 451–467. doi: 10.2307/2580019
28. Markides K. S., Boldt J. S. Change in subjective age among the elderly: A longitudinal analysis. *The Gerontologist*, 1983. Vol. 23. P. 422–427. doi: 10.1093/geront/23.4.422
29. Montepare J. M. An assessment of adults' perceptions of their psychological, physical, and social ages. *Journal of Clinical Geropsychology*, 1996. Vol. 2(2). P. 117–128.
30. Phinney J. S. The Multigroup Ethnic Identity Measure: A new scale for use with diverse groups. *Journal of Adolescent Research*, 1992. Vol. 7. P. 156–176. doi: 10.1037/a0034749
31. Rosow I. Socialization to old age. Berkeley : University of California Press, 1974. 208 p.
32. Rubin D. C., Berntsen D. People over forty feel 20% younger than their age: Subjective age across the lifespan. *Psychonomic Bulletin & Review*, 2006. Vol. 13 (5). P. 776–780. doi: 10.3758/bf03193996
33. Sedikides C., Brewer M. B. Individual self, relational self, and collective self: Partners, opponents, or strangers? *Individual self, relational self, collective self* / ed. by C. Sedikides & M. B. Brewer. Philadelphia : Psychology Press, 2001. P. 1–4.
34. Shelton J. N., Sellers R. M. Situational stability and variability in African American racial identity. *Journal of Black Psychology*, 2000. Vol. 26(1). P. 27–50. doi: 10.1177/0095798400026001002

35. Simon B. Self and group in modern society: Ten theses on the individual self and the collective self. *The social psychology of stereotyping and group life* / ed. by R. Spears, P. J. Oakes, N. Ellemers & S. A. Haslam. Oxford, England : Blackwell, 1997. P. 318–335.
36. Simon B., Klandermans B. Politicized collective identity: A social psychological analysis. *The American Psychologist*, 2001. Vol. 56. P. 319–331.
37. Steitz J. A., McClary A. M. Subjective age, age identity, and middle-age adults. *Experimental Aging Research*, 1988. Vol. 14(2). P. 83–88. doi: 10.1080/03610738808259728
38. Stephan Y., Caudroit J., Chalabaev A. Subjective health and memory selfefficacy as mediators in the relation between subjective age and life satisfaction among older adults. *Aging & Mental Health*, 2011. Vol. 15. P. 428–436. doi: 10.1080/13607863.2010.536138
39. Steverink N., Westerhof G. J., Bode C., Dittmann-Kohli F. The personal experience of growing old, resources and subjective well-being. *The Journals of Gerontology. Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 2001. Vol. 56(6). P. 364–373. doi: 10.1093/geronb/56.6.p364
40. Teuscher U. Subjective age bias: A motivational and information processing approach. *International Journal of Behavioral Development*, 2009. Vol. 33(1). P. 22–31. doi: 10.1177/0165025408099487
41. Underhill L., Cadwell F. «What age do you feel» age perception study. *Journal of Consumer Marketing*, 1983. Vol. 1(1). P. 18-27. doi: 10.1108/eb008080
42. Uotinen V., Rantanen T., Suutama T., Ruoppila I. Change in subjective age among older people over an eight year follow-up: «Getting older and feeling younger?» *Experimental Aging Research*, 2006. Vol. 32(4). P. 381–393. doi: 10.1080/03610730600875759
43. Zucker A. N. Disavowing social identities: What it means when women say, «I'm a feminist, but...» *Psychology of Women Quarterly*, 2004. Vol. 28(4). P. 423–435. doi: 10.1111/j.1471-6402.2004.00159.x